

Szydłowska, Joanna

"Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich. Krajobraz kulturowy Warmii i Mazur" : sprawozdanie z sesji

---

Komunikaty Mazursko-Warmińskie 3, 371-374

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Joanna Szydłowska

ŻYCIE CODZIENNE NA DAWNYCH ZIEMIACH PRUSKICH. KRAJOBRAZ KULTUROWY WARMII I MAZUR. SPRAWOZDANIE Z SESJI

Krajobraz kulturowy jest tekstem, w którym zapisana jest tożsamość kulturowa miejsca, w którym przegląda się temporalne następstwo kultur oraz ich jakościowe zróżnicowanie*. To swoista matryca, na której pozostawiają piętno zjawiska przyrodnicze i procesy związane z działalnością człowieka. Tak więc krajobraz kulturowy ma swój wymiar fizjonomiczny i „duchowy” (intelektualny) – egzemplifikowany najrozmaitszymi sposobami organizacji przestrzeni przez myśl ludzką. O jakości krajobrazu kulturowego przesądzają relacje między komponentami systemów środowiska przyrodniczego i antropogenicznego. Zintegrowanie kultury z przyrodą buduje imponujące kompozycje przestrzenne, które mogą się stać atrakcyjnym przedmiotem badań wielu dyscyplin naukowych: od geografii, archeologii, historii kultury i antropologii, poprzez socjologię, psychologię i literaturoznawstwo, po architekturę, urbanistykę i konserwację zabytków. Specjalną cechą krajobrazu kulturowego jest jego ewolucyjność, wpisana w chronologię transformacji. Ta dynamika warunkowana jest najrozmaitszymi czynnikami, takimi jak: warunki geograficzne, czynniki biologiczne i psychiczne, gospodarczo-kulturalne i polityczne. Krajobraz kulturowy charakteryzuje palimpsestowość struktury, w której przechowują się narracje z przeszłości. Aspekt to szczególnie atrakcyjny dla konkretno-ziemiopogranicza, percypowanego jako miejsce kulturowej, lingwistycznej i aksjologicznej polimorficzności.

Czytaniu krajobrazu kulturowego Warmii i Mazur poświęcona została trzynasta już konferencja naukowa z cyklu „Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich”, organizowana z inicjatywy Ośrodka Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego, Towarzystwa Naukowego im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie, Muzeum Budownictwa Ludowego-Park Etnograficzny w Olsztynku oraz Regionalnego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Olsztynie. Miejscem dwudniowych obrad (25–26 czerwca 2008 r.) był olsztyński Salon Wystawienniczy – niegdyś obiekt sakralny – w którego szacownych murach zamknięta jest wszak pewna narracja o historii ziemi pogranicza. Interdyscyplinarny charakter badań nad krajobrazem kulturowym zetknął ze sobą w olsztyńskich wnętrzach reprezentantów różnych dyscyplin naukowych. Nic więc dziwnego, że uczestnicy wykorzystywali metody badawcze różnej proveniencji (do głosu dochodziły metody badań geografii humanistycznej posilkującej się doświadczeniami fenomenologii, hermeneutyki, semiologii, antropologii, historii czy literaturoznawstwa). Ów eklektyzm metodologiczny okazał się niezwykle

---

* Por. przegląd definicji krajobrazu kulturowego w pracach: *Krajobraz kulturowy. Idee, problemy, wyzwania*, pod red. U. Mygi-Piątek, Sosnowiec 2001; *Krajobraz kulturowy. Warsztaty dla nauczycieli i metodyków. Zeszyt dydaktyczny*, Warszawa 2001; *Krajobraz kulturowy. Aspekty teoretyczne i metodologiczne*, pod red. U. Mygi-Piątek, Sosnowiec 2005.

inspirującą propozycją intelektualną, pokazał wielowymiarowość konceptualizacyjną przedmiotu re eksji.

25 czerwca 2008 r. referentów i gości powitał gospodarz spotkania – dyrektor Muzeum Budownictwa Ludowego – Marian Juszczyński. Zabierający głos później dyrektor Ośrodka Badań Naukowych prof. Stanisław Achremczyk oraz nestor środowiska muzealniczego i kulturalnego regionu Władysław Ogrodziński przypomnieli trzynastoletnią już tradycję konferencji poświęconych codzienności dawnych ziem pruskich, wyekspozowali różnorodność podnoszonych problemów, a wreszcie – z uznaniem odnotowali dorobek wydawniczy olsztyńskich przedsięwzięć. W rekapitulacji obu wystąpień wyartykułowana została idea podsumowania dotychczasowych studiów w postaci opracowania i opublikowania monografii życia codziennego na dawnych ziemiach pruskich.

Podczas sesji zaprezentowano 18 referatów. Pierwszy z nich „Krajobraz historyczny Warmii i Mazur”, wygłoszony przez prof. Stanisława Achremczyka (Olsztyn), był narracją o historii utrwalonej w archiwalnych materiałach kartograficznych. Referent pokazał, jak mapa, definiowana jako tekst kultury, komunikuje zaszyfrowane bogactwo treści socjologicznych i kulturowych. Kartografia informuje nie tylko o zmianach granic administracyjnych, ale i o transformacjach sieci osadniczej, o kulisach zagospodarowywania przestrzeni, o zasadności wyznaczania nowych traktów komunikacyjnych, o ingerencji w krajobraz hydrologiczny. Historyk i badacz kultury będzie badał te znaki w kontekście jakości zmian cywilizacyjnych bezpowrotnie przeobrażających krajobraz naturalny.

Sztuki interpretacji tekstu literackiego i publicystycznego dotyczyły referaty dr Joanny Szydłowskiej (Olsztyn) i mgr Małgorzaty Sztąberskiej (Olsztyn). Pierwsza z nich w referacie „Krajobraz kulturowy Warmii i Mazur w polskiej prozie współczesnej”, poddała analizie prozę Tadeusza Sępowskiego, Erwina Kruka i Kazimierza Brakonieckiego i udokumentowała dyferencyjność tkanki kulturowej Warmii i Mazur. Analizowane teksty dały asumpt do re eksji nad związkami ideologii i literatury, nad meandrami polityki pamięci historycznej, nad stosunkiem do dziedzictwa przeszłości. Mgr Małgorzata Sztąberska („Dziewiętnastowieczna prasa warszawska o walorach przyrodniczych mazurskiego krajobrazu”) uzupełniła tę re eksję o kontekst XIX-wiecznych wypowiedzi publicystycznych i naukowych o charakterze etnograficznym wyjętych z prasy (m.in. „Tygodnik Ilustrowany”, „Kurier Warszawski”, „Wisła”, „Wędrowiec”, „Biblioteka Warszawska”). Sposoby konceptualizacji krajobrazu naturalnego i kulturowego Mazur autorka opisała na materiale relacji z podróży Grzegorza Smólskiego (*Z wycieczki na Mazowsze pruskie*).

Referat mgr Hanny Mackiewicz (Olsztyn) zainicjował re eksję zorientowaną na konkret archeologii i architektury krajobrazu („Krajobraz archeologiczny Warmii i Mazur”). Na przykładzie „archeologii lotniczej” referentka udokumentowała atrakcyjność wprowadzania nowych metodologii czytania krajobrazu kulturowego w archeologii i generowanie nowych perspektyw badawczych (uzupełnienie wiedzy o znanych stanowiskach archeologicznych, odkrycie nowych obiektów). Mgr Iwona Liżewska (Olsztyn) pokazała natomiast pragmatykę związków nowoczesności i tradycji. Na bogatym materiale ikonograficznym udokumentowała trwanie motywów i detali w nowoczesnych realizacjach architektury początku wieku XX w Prusach Wschodnich („Modernizacja krajobrazu. Regionalizm w architekturze Warmii i Mazur w XIX i XX wieku”).

Drugą część obrad, której przewodniczył prof. Krzysztof Młynarczyk, zdominowała tematyka przeobrażeń kształtu krajobrazu przyrodniczego na skutek nie zawsze przemyślanych działań cywilizacyjnych człowieka. W tych referatach najpełniej wyraziła się specyfika regionu, w jego wymiarze kulturowym i przyrodniczym. Mgr Wiktor Knercer (Olsztyn) zanalizował estetykę katolickich i ewangelickich obiektów sakralnych, zilustrował symbiozę sfery *sacrum* z aranżacją obiektów zielonych (lokalizację kościołów, cmentarzy, kapliczek, symbolika lip, dębów, buczyn). Zdaniem refe-

renta jesteśmy świadkami postępującej sekularyzacji przestrzeni, co bezpowrotnie modyfikuje oblicze tkanki kulturowej regionu („Krajobraz kulturowy Warmii i Mazur”). Konfrontacje *sacrum* i *profanum* zaistniały też w referacie mgr Barbary Zalewskiej (Olsztyn) dokumentującym obecny stan estetyczny wspaniałych niegdyś majątków biskupich („Letnie siedziby biskupów warmińskich. Smolajny, Samulewo”). Z tymi konceptualizacjami przestrzeni Warmii i Mazur konweniowała propozycja mgr. Adama Płoskiego (Olsztyn), który zaprezentował obecność w krajobrazie kulturowym regionu obiektów fortecznych i postindustrialnych („Widoczne w krajobrazie. Fortyfikacje i architektura przemysłowa Warmii i Mazur”). Zwłaszcza te pierwsze – zamknięte w realizacjach staropruskich grodzisk i wałów obronnych, średniowiecznych zamków i bram strażniczych, aż po imponujący rozmach twierdzy Boyen, skutecznie utrwalają topos militaryzmu ziemi pogranicza.

Zamykający obrady pierwszego dnia referat Anny Wyszynskiej (Olsztyn) zilustrował użyteczność analiz krajobrazowych w konkretnych badaniach problemowych i regionalnych („Waloryzacja alei przydrożnych w powiecie olsztyńskim – doświadczenia samorządowe”). Powstała z inicjatywy Stowarzyszenia „Dom Warmiński” koncepcja Warmińskiej Drogi Krajobrazowej, percypuje drogę jako ważny element kultury regionu. Opracowany program inwentaryzacji i modernizacji sieci drogowej powiatu olsztyńskiego uwzględni uwarunkowania przestrzenne, kulturowe i techniczne.

Obrady drugiego dnia zainicjował referat prof. Krzysztofa Młynarczyka (Olsztyn) rekonstruujący zmiany krajobrazu młodopolodowcowego oraz sposoby przeorganizowania go przez człowieka („Walory przyrodnicze w krajobrazie kulturowym Warmii i Mazur”). Przedmiotem analizy stały się takie elementy jak: występowanie zbiorowisk roślinnych, układy przestrzenne wsi, ślady intensywnego i ekstensywnego gospodarowania na terenach rolniczych, a wreszcie – trendy ekonomiczne, które warunkują jakość zmian w krajobrazie współczesnych wsi. Obiekty zielone – rozumiane jako istotny element krajobrazu kulturowego – stały się przedmiotem opisu mgr inż. Marzeny Zwierowicz (Olsztyn) w referacie „Sztuka parkowa Warmii i Mazur w dialogu ze współczesnością”. Opisane rezydencjalne założenia parkowe, parki i ogrody miejskie, cmentarze i aleje przydrożne pokazały oryginalną estetykę tego krajobrazu i dały impuls do re-eksji nad wyzwaniem współczesności (dewastacyjna wycinka drzew, nieuregulowane prawa własności). Kontekstualne wobec powyższych były dwa referaty zorientowane tematycznie na opis krajobrazu innego niż Warmia i Mazury, ale również lokacją wpisanego w specyfikę tzw. Ziemi Zachodnich (Ziemia Lubuska, dorzecze Nysy Łużyckiej). Dr inż. Monika Drozdek (Zielona Góra) i mgr inż. Renata Stachańczyk (Warszawa) udokumentowały, jak cenne są materiały kartograficzne o charakterze archiwalnym i w jaki sposób dzisiejsze techniki otwierają nowe możliwości odczytywania i interpretacji zmian zachodzących w danej czasoprzestrzeni (Monika Drozdek „Parki Eduarda Petzolda w województwie lubuskim”; Renata Stachańczyk „Ochrona krajobrazu kulturowego na przykładzie Parku Mużakowskiego”).

W prawne realia funkcjonowania konwencji światowego dziedzictwa UNESCO wprowadziła obradujących mgr inż. Katarzyna Piotrowska-Nosek (Warszawa). W referacie „Krajobraz kulturowy i jego ochrona w myśl międzynarodowych konferencji i umów” omówiła znaczenie umów dla prawa polskiego i ich praktyczne zastosowanie w realiach przedsięwzięć instytucjonalnych. Dr Anna Majdecka-Strzeżek (Warszawa) uzupełniła te re-eksje o kontekst promocji marketingowej („Problemy ochrony krajobrazu kulturowego i możliwości wykorzystania dla potrzeb rozwoju usług turystycznych”). Autorka wskazywała na sposoby poszukiwania w krajobrazie kulturowym znaków tożsamościowych regionu, które winny stać się istotnym elementem promocji walorów turystycznych miejsca (atuty krajobrazowe, preferencje dla krajobrazu ruralistycznego, charakter wodnych i łądowych szlaków komunikacyjnych, walory kulturowe). Logiczną konty-

nuacją tych wywodów był referat mgr. Krzysztofa Worobca (Olsztyn) ukazujący atuty promocyjne Puszczy Piskiej przechowującej pamięć o obecności na Mazurach społeczności starowierców („Starowerski Park Kulturowy”). Referent podjął re eksję nad szansami stworzenia parku tematycznego dokumentującego, rekonstruującego i popularyzującego świadectwa różnorodności kulturowej Mazur. Przymierze między tradycją a wyzwaniem współczesności było *idee fixe* realizacji architektonicznych mgr. Piotra Olszaka (Olsztyn). W prezentacji zatytułowanej „Polska drewniana. Tradycje budownictwa wiejskiego na Warmii i Mazurach” autor udokumentował możliwości trwania elementów tradycyjnej zabudowy mazurskiej w nowoczesnych projektach architektonicznych. Przedstawiane przedsięwzięcia konstrukcyjne, doskonale odnajdujące się w estetyce współczesnego krajobrazu wiejskiego Warmii i Mazur, były przykładem nowoczesnej percepcji dziedzictwa kulturowego.

Referenci zgromadzeni na trzynastej konferencji z cyklu „Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich” zorientowanej na opis krajobrazu kulturowego Warmii i Mazur podjęli re eksję nad fizyczną i wizualną formą miejsca; śledzili rozpisany na wieki proces nasycania krajobrazu naturalnego treściami duchowymi wyrosłymi z intelektu i emocji ludzkich. To one decydowały o specyfice miejsc i to one wygenerowały potęgę *genius loci*. Warmia i Mazury w namyśle zgromadzonych na sesji badaczy pokazały swą kulturową polimorficzność, a treści zakłębłe w tym krajobrazie kulturowym okazały się kuszącym wyzwaniem dla badań interdyscyplinarnych.